

Tweede Kamer

DER STATEN-GENERAAL

Speech Voorzitter

Burgemeester Dales Lezing door Vera Bergkamp,
Voorzitter Tweede Kamer,
Nijmegen, 10 juni 2022.

Beste mensen,

Ik was een jaar of twintig en keek op de televisie naar een documentaire over een transgender. Ik zag hoe deze persoon zichzelf 's ochtends, na het opstaan, mooi aankleedde.

Zich opmaakte voor de spiegel.

Daarna naar buiten ging.

En door mensen op straat belachelijk werd gemaakt.

Dat raakte me.

Het contrast tussen iemand die zich op haar eigen manier mooi maakt. En daarna die verschrikkelijke onveiligheid voelt van de bekrompen wereld daarbuiten.

Ik wist toen nog niet dat ik later voorzitter van het COC zou worden. Of Kamerlid. Laat staan voorzitter van de Tweede Kamer.

Maar er is toen wel een heilig vuur bij mij ontstoken.

Om elk mens, hoe verschillend ook, op een gelijke manier te behandelen.

Dat mensen zichtbaar zichzelf kunnen zijn - daar heb ik mij de afgelopen jaren voor ingezet.

En het heeft me ook hier gebracht.

Bij de Burgemeester Dales Lezing 2022, die ik vandaag mag uitspreken.

Deze lezing daagt uit om te reflecteren op artikel 1 van onze Grondwet. Oorspronkelijk doel van dit klassieke grondrecht is om elke inwoner van dit land te beschermen tegen de willekeur van de overheid.

Aan de naamgeefster van deze lezing, Ien Dales, heb ik een sterke herinnering. Hoewel ik haar nooit persoonlijk heb gekend. We keken vroeger met ons gezin veel naar politiek op tv, en spraken daarover. Ien Dales vonden we stoer en markant, iemand die volstrekt zichzelf was. Alleen al in de manier waarop ze – met haar beroemde handtas – de pers leek weg te slaan als ze door wilde lopen.

Wat ook opviel: aan vragen over haar persoonlijke leven of over haar persoon leek ze een hekel te hebben. Toen ze in 1989

aantrad als minister van Binnenlandse Zaken, zei ze bij de kennismaking met haar ambtenaren dat ze blij was dat ze niet was aangekondigd als eerste vrouwelijke minister van dit departement (en ik citeer): *'Want dat interesseert me namelijk geen bál.'*

Ze zat in de politiek voor ánderen.

Voor kwetsbaren, minderheden, mensen die tussen wal en schip vielen. Dáár wilde ze het over hebben.

Haar sociale bewogenheid was groot.

Daarom vond ze het ook zo belangrijk om voorgestelde wetten en regels, áltijd te toetsen aan de praktijk.

Beroemd is haar uitspraak als staatssecretaris van Sociale Zaken, tijdens het tweede kabinet-Van Agt:

'Men is hier geneigd in wetten te denken, ik denk aan mensen.'

Overigens vond ik het als opgroeiende puber wel jammer dat ze niets over zichzelf wilde loslaten. Ik had in die tijd juist behoefte aan rolmodellen zoals zij. Wat had ik haar toen graag gevraagd wat háár drijfveren waren. Waar háár heilig vuur vandaan kwam - om zich zo hard te maken voor gelijke rechten van LHBTIQ'ers. Want met de invoering van de Algemene Wet Gelijke Behandeling was ze een absolute pionier.

Ze voerde de eerste wet in die homo- en heteroseksuele gerichtheid als anti-discriminatiegrond, apárt benoemde. En effende daarmee ook de weg om artikel 1 van de Grondwet daar op aan te passen.

Later, in mijn werk als COC-voorzitter, zag ik hoe belangrijk haar wetgeving was voor homo's en lesbiennes.

En ik zag ook wat ik er nog aan kon verbeteren.

Dat heb ik als Kamerlid, samen met anderen, mogen doen.

En ik vertel u graag waarom en hoe dat in zijn werk ging.

Laat ik beginnen met de Algemene Wet Gelijke Behandeling.

Ten tijde van de invoering van die wet, zei Ien Dales in een radio-interview (en ik citeer): *'Er zijn jarenlang, en ernstiger dan ik ooit beseft heb, mensen in grote nood gebracht. Het moment is gekomen dat het kabinet - én een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking - vindt dat dat toch niet langer door kan gaan.'*¹

¹ KRO Radioprogramma 'Dingen die gebeuren' (1993)

Haar wet gaf Nederlandse homo's en lesbiennes concrete juridische bescherming tegen discriminatie. Maar dat gold helaas niet voor iederéén. Homoseksuele leraren op christelijke scholen zaten in de knel. Want op dat punt was er een politiek compromis gesloten.

Voor de kleine christelijke partijen in de Kamer betekende het nieuwe wetsvoorstel een botsing met de grondwettelijke vrijheid van onderwijs en de vrijheid van geloof.

Homoseksualiteit werd door sommige christelijke scholen in strijd met de Bijbelse grondslagen van hun school beschouwd. Daar wilden deze partijen aan tegemoet komen.

Een leraar ontslaan, louter vanwege zijn homoseksuele gerichtheid, zou in strijd zijn met het gelijkheidsbeginsel. De nieuwe wet van Minister Dales verbood dat.

Daarom was er een speciaal artikel in de wet opgenomen dat de geschiedenis zou ingaan als 'de enkele feit-constructie'.

Een leraar mocht niet ontslagen worden vanwege het énkelen feit van zijn of haar gerichtheid. Maar als er bijkomende omstandigheden waren, waarmee de leraar handelde in strijd met de christelijke grondslag van de school, dan kon dat dus wèl. De vraag was alleen: wat waren die gronden dan?

Samenwonen? Meelopen in een Pride?

Daar was de wet schimmig over.

Eén van de slachtoffers daarvan was Duran Renkema.

Leraar op een christelijke school.

Duran was aanvankelijk met een vrouw getrouwd, ze hadden twee kinderen. En toen Durans vrouw MS kreeg, kwam er tijdens zijn rouw daarover nog een ander, verborgen verdriet naar boven.

Zijn onderdrukte homoseksualiteit.

Duran nam de moeilijke beslissing om uit de kast te komen en ging samenwonen met een vriend - zonder de zorg voor zijn gezin los te laten. De gereformeerde school wilde hem om die reden ontslaan.

Leraren kónden in dit soort situaties naar de rechter stappen.

Die moest dan bepalen of er sprake was van discriminatie op basis van het enkele feit, of niet. Maar de praktijk wees uit dat ze dat meestal niet deden.

Er werd in der minne geschikt.

De leraar zocht ander werk.

Het leed werd binnenskamers verwerkt.

Maar Duran Renkema vertikte dat.

Hij spande wèl een rechtszaak aan. Omdat hij vond dat zijn gerichtheid, zijn functioneren als leraar op geen énkele manier in de weg stond. Hij voelde zich ongeoorloofd ongelijk behandeld.

Ik was - als COC-voorzitter - bij dat proces aanwezig. En ik zag van dichtbij hoe vernederend het voor hem was om zo apart te worden gezet. In de ogen van zijn moeder, hij kwam zelf uit een christelijk milieu, zag ik het verdriet over het onrecht dat haar zoon werd aangedaan.

De rechter stelde hem uiteindelijk in het gelijk. Maar tussen Duran en de school is het niet meer goed gekomen. De wet kon hem, in deze vorm, dus niet voldoende beschermen tegen discriminatie.

Toen ik een paar jaar later Kamerlid werd, was dit dan ook één van de eerste dingen die ik wilde aanpakken. De enkele feitconstructie uit de wet halen. Bij mijn initiatiefwetsvoorstel hanteerde ik de volgende argumenten:

- 1) De enkele feit-constructie maakt een homoseksuele leraar als een vogel die niet mag vliegen. Hoewel seksuele gerichtheid op zichzelf geen reden kon zijn voor ontslag, zorgden de bijkomende redenen ervoor dat dat wel kon. Terwijl dat niet gold voor hetero's. Dat is discriminatie.
- 2) Daarbij was het een onduidelijk artikel. Want wat waren die bijkomstige redenen dan allemaal? En wie bepaalde dat? Onhelderheid past niet wetgeving, en zeker niet in een wet die discriminatie moet voorkomen.
- 3) Tot slot liep het artikel niet meer in de pas met internationale wetgeving op dit terrein.

Het initiatiefwetsvoorstel werd in beide Kamers aangenomen.

Maar behalve er iets uit te slopen, heb ik ook iets aan de AWGB toegevoegd. Twee andere groepen die nog geen eigen grond hadden in de wetgeving waren de transgender en intersekse personen.

Terwijl die juist relatief veel te maken krijgen met discriminatie in de samenleving. Het leed onder deze groepen is groot, de sociale acceptatie nog steeds klein, ook vanwege onwetendheid.

In de wet staat onder andere dat je niet mag discrimineren op basis van geslacht. Ik nam het initiatief om dat te veranderen in 'geslachtskenmerken' wat het inclusiever maakte. En om er 'genderidentiteit en genderexpressie' aan toe te voegen.

Ien Dales zei in 1993 over haar wet: *'Dit wetsvoorstel biedt de burger een grotere rechtszekerheid bij de bestrijding van discriminatie.'*

Ik ben er trots op dat dit sinds 2014 ook geldt voor homoseksuele leraren op christelijke scholen - en voor transgenders en intersekse personen.

Toen ik aantrad als Kamerlid ben ik bewust begonnen met deze *lagere* wetgeving.

Maar er lag nog een andere initiatiefwet op me te wachten. En dat brengt mij op mijn tweede onderwerp voor vandaag. Ook artikel 1 van de Grondwet moest bij de tijd gebracht worden. De kroon op alle andere wetten die gelijke behandeling waarborgen.

Aan artikel 1 kan niet direct worden getoetst.

Maar het heeft wel een enorme maatschappelijke betekenis.

Dat we voor de wet gelijk zijn en dat er niet gediscrimineerd mag worden op basis van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, of op welke grond dan ook: dat staat voor veel mensen symbool voor ons land, voor hoe we met elkaar om willen gaan. Het zit in ons DNA. Wat mij opviel is dat veel mensen die ik er destijds over sprak, dachten dat seksuele gerichtheid óók in dat rijtje was opgenomen. Maar zo was het dus niet. Ook dit was terug te voeren op een politiek compromis. We kijken weer even terug.

In de jaren vijftig van de vorige eeuw, met de verschrikkelijke gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen, voelde de politiek een sterke behoefte om de gehele Grondwet te herzien. Artikel 1 in het bijzonder. Aan het gelijkheidsbeginsel wilde men een expliciete non-discriminatiebepaling toevoegen.

Toen er jaren later vanuit de regering een eerste voorstel lag, stond daar een discriminatieverbod in op een eindig aantal gronden: godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras of geslacht.

De Raad van State, die hierover moest adviseren, vroeg zich af of zo'n gelimiteerde opsomming een dekmantel zou kunnen vormen voor discriminatie op andere gronden, zoals bijvoorbeeld homoseksualiteit.

Ook in de Kamer werd die zorg gedeeld.

De VVD opperde destijds om die gerichtheid daarom gewoon op te nemen in de gronden. Maar dat was voor de toenmalige regering een brug te ver.

Het zou niet aansluiten bij de heersende overtuigingen in de samenleving. De toenmalige minister noemde het 'minder actueel' dan de andere gronden.

Het was CPN-Kamerlid Marcus Bakker die in 1981 een uitweg vond.

Hij stelde voor om aan de specifieke gronden toe te voegen: 'of op welke grond dan ook'.

Op die manier zouden – zoals hij in de Kamer zei (en ik citeer): 'homofielen, zigeuners, Turken, en laten we niet vergeten gehandicapten, niet buiten de boot vallen².

² Handelingen, 11 november 1981

Dit voorstel werd door een meerderheid aangenomen.

De onbepaalde grond van Bakker zette de deur op een kier. Maar pas ná de millenniumwissel kwam de wens vanuit de samenleving, om die deur verder open te zetten.

We waren inmiddels twee Paarse Kabinetten verder, de LHBTQI-emanipatie had een enorme ontwikkeling doorgemaakt.

Als eerste in de wereld was in Nederland het burgerlijk huwelijk opengesteld voor paren van gelijk geslacht.

Amsterdam met zijn Canal Parade was uitgeroepen tot *gay capital* van de wereld.

En het SCP stelde in 2006 euforisch (en ik citeer): *'de acceptatie van homoseksualiteit in het algemeen is in Nederland geen probleem meer'*.

Aan de andere kant lieten orthodoxe imams zich in Nederlandse moskeeën destijds discriminerend uit over homoseksualiteit.

Waardoor de botsing tussen de grondwettelijke godsdienstvrijheid en gelijke rechten van LHBTQI'ers in een nieuw licht werd geplaatst.

Reden te meer dus voor de Kamer, om artikel 1 van de Grondwet hernieuwd op de agenda te zetten.

In 2010 nam Boris van der Ham, samen met leden van de PvdA en GroenLinks, het initiatief om de eerste wetswijziging in te dienen. Doel was om 'homo en heteroseksuele gerichtheid' als anti-discriminatiegrond aan het artikel toe te voegen.

Het CDA en de Christen-Unie liepen ondertussen met de wens ditzelfde te doen voor gehandicapten.

De krachten konden dus worden gebundeld.

Helaas kwam het initiatief weer stil te liggen door kabinetswisselingen en nieuwe verkiezingen.

Totdat ik het estafettestukje in 2017 overpakte, samen met de Kamerleden Kirsten van den Hul van de PvdA en Nevin Özütok van GroenLinks.

De grootste uitdaging bij deze initiatiefwet was om het zó te formuleren dat we recht deden aan álle betrokkenen.

Dat er – in de woorden van Ien Dales – niemand buiten de boot zou vallen. Om het aangepaste voorstel te toetsen aan de praktijk, werkte ik met drie scenario's die ik tegen verschillende mensen aanhield:

1. Alle gronden eruit halen, en volstaan met 'op welke grond dan ook'. Een beetje volgens het model van de Amerikaanse grondwet: '*All men are created equal*'.

2. De deur open zetten naar veel méér gronden dan alleen de toevoeging van seksuele gerichtheid en handicap: denk bijvoorbeeld aan de toevoeging leeftijdsdiscriminatie.
3. Door alleen de twee genoemde gronden toe te voegen: dus handicap en seksuele gerichtheid. Waarbij we kozen voor seksuele gerichtheid, in plaats van homo- en heteroseksuele gerichtheid in het oorspronkelijke voorstel. Omdat het inclusiever is.

Wat betreft het tweede scenario, dus nog veel meer gronden toevoegen: daar waren sommige Kamerleden erg op tegen omdat het dan een soort kerstboomeffect kon krijgen.

Het eerste scenario – alleen de algemene grond, zonder de specifieke gronden te benoemen – riep bij verschillende groeperingen veel weerstand en zelfs verdriet op. Het leerde mij wat een lading er onder de woorden van artikel 1 ligt. Welke strijd ervoor is gevoerd. Hoezeer dit voor groepen mensen – zoals de homobeweging maar ook joodse organisaties – verbonden is met waar ze voor stáán.

In scenario drie, die leidde tot de uiteindelijke formulering in het wetsvoorstel, is volgens mij recht gedaan aan al deze gevoelens. De bestaande gronden zijn behouden, aangevuld met het nieuwe 'handicap en seksuele gerichtheid'. En het afsluitende 'op welke grond dan ook', opnieuw als open einde.

Mensen zeiden in die periode wel eens: 'zo'n Grondwet, dat gaat toch alleen om symboliek?' Maar juist die symbolische functie maakt hem zo belangrijk. Het draait om veel meer dan de letterlijke tekst van een verzameling wetsartikelen.

De Grondwet, zo schrijft Wim Voermans in een mooi boek dat hij erover schreef³, draait in essentie om het verhaal dat je ermee wil vertellen.

Een verhaal dat gaat over wie wij afzonderlijk zijn, als individuen, maar vooral ook over het 'wij' dat we met elkaar vormen.

Over hoe we leiderschap hebben georganiseerd.

Over hoe we, in welke rolverdeling met elkaar samenwerken.

Op basis van afspraken over het recht. In een democratische samenleving. En waarom we het zo doen.

³ Wim Voermans: 'Het verhaal van de grondwet, zoeken naar wij', Prometheus 2020.

De Grondwet is een verhaal dat moet overtuigen en blijven overtuigen.

Voermans noemt het een pleidooi, waarnaar we kunnen handelen. In het verslag bij het indienen van het initiatiefwetsvoorstel schreef ik dan ook: *'dat we met dit wetsvoorstel de gelijkwaardigheid en non-discriminatie op deze twee gronden erkennen en verankeren, is een sterk signaal naar de samenleving.'*

Samen met mijn collega's heb ik het initiatiefwetsvoorstel tot en met de eerste lezing door beide Kamers gekregen. Daarna hebben we het estafettestokje doorgegeven aan Kamerleden Alexander Hammelbrug (D'66), Habtamu de Hoop (PvdA), en Laura Bromet (Groen Links), en ligt het inmiddels voor een tweede lezing bij de Eerste Kamer. Als het daar wordt aangenomen, kan het definitief in de Grondwet worden vastgelegd. En kunnen wat mij betreft de (regenboog)vlaggen uit.

Beste mensen,

Ik heb u verteld hoe en waarom ik als Kamerlid, twee wetten bij de tijd heb mogen brengen – waarvan één bijna. Tot slot wil ik

nog even teruggrijpen op mijn inleiding. Waarin ik vertelde hoe Ien Dales in de politiek stond. Omdat dat direct raakt aan mijn werk als Voorzitter van de Tweede Kamer.

Om te beginnen haar houding naar journalisten als het haar te persoonlijk werd. Zij signaleerde in haar tijd al de tendens om het in de verslaggeving soms teveel over de poppetjes te hebben en te weinig over de inhoud.

Het is in deze tijd ondenkbaar dat je je daar nog aan zou kúnnen onttrekken. Sociale media zijn zo'n onderdeel van ons leven geworden en ook van de politiek, dat je je daar wel toe moet verhouden. We gebruiken het zelf ook.

Maar ook voor politici is privacy belangrijk. En wie veel zegt, heeft veel te verantwoorden, zei mijn moeder altijd en sociale media is niet altijd leuk.

Ik ben wat dat betreft de terughoudendheid van Ien Dales, de bescherming van haar privacy, wel meer gaan waarderen.

En tot slot haar uitspraak om niet in wetten maar aan mensen te denken. Ook dat raakt aan de actualiteit.

De nadruk in de politiek ligt soms op de korte klap. Op het verhitte debat naar aanleiding van de directe actualiteit. Wetgeving moet soms in korte tijd tot stand komen.

Waarbij misschien onvoldoende op de uitvoering wordt gelet of hoe iets in de praktijk uitpakt.

Ik pleit als Kamervoorzitter voor meer aandacht, voor meer waardering en meer tijd voor onze medewetgevende taak. Goede wetgeving, onderdeel van het politieke handwerk, is zo ontzettend belangrijk.

Dat deel van ons werk vraagt misschien wel om vertraging, om 'slow politics' zoals ik het noem. Bij een initiatiefwet, zo heb ik zelf ondervonden, is goed luisteren essentieel. In gesprek gaan via hoorzittingen, rondetafelgesprekken, deskundigheid inroepen en uitvoerders betrekken bij het werk.

Wegen wat de effecten zijn op het dagelijks leven van mensen. En op basis daarvan formuleren. Zodat wetten begrijpelijk zijn, goed uitvoerbaar en recht doen aan verschillen tussen mensen.

En dat brengt mij terug bij waar ik mee begon.

De twintiger die voor de tv zat. En het onrecht voelde van iemand die werd bespot omdat deze persoon zichtbaar zichzelf wilde zijn.

Discriminatie op basis van seksuele gerichtheid is ook nu nog aanwezig in onze samenleving. Homostellen worden soms de wijk uit gepest. Geweld tegen transgenders komt helaas nog steeds vaak voor.

Maar door de aanpassingen aan de AWGB en door seksuele gerichtheid op te nemen in artikel 1 van de Grondwet, geven we als land een duidelijk een signaal af.

Discriminatie op basis van seksuele gerichtheid, dat tolereren wij hier niet. Dit is niet wie wij zijn. Ik ben er trots op dat ik daar – in samenwerking met vele anderen - aan heb mogen bijdragen.

Vaak wordt artikel 1 platgeslagen als 'iedereen is voor de wet gelijk'. Voor mij zijn de individuele verschillen tussen mensen nu juist de kern. En de ruimte die ik daarvoor als politicus wil bieden.

De erkenning van ieders persoonlijke vrijheid en om daarnaar te kunnen leven.

Ik weet ook uit eigen ervaring hoe belangrijk dat is.

Te houden van wie je wil houden.

Te leven met wie je wil leven.

Dat ik, vrij naar Isaac Newton, verder kon kijken omdat ik op de schouders van Ien Dales stond, maakt me dankbaar⁴.

⁴ Het oorspronkelijke citaat luidt: *"If I have seen further it is by standing on the shoulders of Giants"*. Isaac Newton schreef dit in 1675 in een brief.